

BARTÓK ISTVÁN

„Poëtica est...”

Johann Honter latin grammatikájának irodalomelméleti vonatkozásai

Johann Honter szerteágazó munkásságának legtöbb területét jelentőségéhez mérten méltatták. Bőséges szakirodalom foglalkozik Európa-szerte sokszor kiadott térképeivel, földrajzi és csillagászati ismereteket közlő műveivel, az erdélyi szászok reformációjával, pedagógiai, jogtudományi, filológiai, nyomdászat- és könyvtörténeti vonatkozású munkáival. A legkevesebb szó kritikátörténeti érdekű tevékenységéről esik, pedig jelentősége kiemelkedő ezen a területen is. A történelmi Magyarországon elsőként szerkesztett és adott ki a korabeli humán műveltség alapjául szolgáló könyvsorozatot, grammatikai-poétikai, dialektikai és retorikai kézikönyveket. Arisztotelész dialektikáján és retorikáján alapuló összefoglalója görögül jelent meg;¹ ugyanennek latin változata Cicero és Quintilianus retorikájából is merített.² Honter nevéhez fűződik az első magyarországi görög nyelvtan.³

Ez alkalommal latin grammatikájáról szólok részletesebben. A kritikátörténet számára is fontos, hogy a különböző idegen nyelvek szabályainak rendszerezése és oktatása hogyan illeszkedett egy-egy korszak szellemi összképébe, de a szorosabb értelemben vett grammatikai problémák tisztázására leginkább a nyelvtudomány-történet hivatott.

A latin nyelvtanokban különösen érdekesek a népnyelví kiegészítések, párhuzamok, amelyek a 15–16. századtól döntő szerepet játszottak a nemzeti nyelvek grammatikai irodalmának kialakulásában. Emellett beszédes dokumentumai a népnyelvekről való gondolkozásnak; azoknak az erőfeszítéseknek, amelyek a vulgáris nyelvek jelentőségét felismerve az anyanyelv szabályainak rendszerezését célozták, alkalmassá tételét a gondolatok igényes kifejezésére. Honter esetében – bár, mint látni fogjuk, az ő személyétől függetlenül – a lengyel párhuzamoknak köszönhető a legalább 16 krakkói kiadás. Magyar nyelvi vonatkozásai Honter latin nyelvtanának nincsenek.

Nem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül a régiségben a grammatika és a poétika átfedéseit. Kifejezetten az irodalmi gondolkodás megismeréséhez szolgálnak adalékokkal a prozódiai, verstani, sőt műfajelméleti ismeretek, amelyeket igen sokáig a grammatikák tárgyaltak. Ebben az összefüggésben igen fontosak a magyarországi művelődéstörténet számára a szóban forgó munka brassói megjelenései.

1 RMNY 28.

2 RMNY 34.

3 RMNY 36.

1.

Mielőtt rátérnék a kézikönyvben foglaltak vázlatos ismertetésére, röviden át kell tekintenünk a kiadástörténetet, a latin grammatika Béctől Regensburgon és Krakkón keresztül Brassóba vezető útjának legfontosabb állomásait. Érdeemes lesz kitérni a krakkói megjelenések jelentőségére a lengyel humanizmus történetében. Első, példányból is ismert kiadása közvetve még Erasmusszal is összefügg.

Túl sok szakirodalomra nem támaszkodhatunk; legjobb tudomásom szerint részletesebben ketten foglalkoztak Honter latin grammatikájával. Schwartz Erzsébet a 16. századi magyarországi nyelvtanokról és szótárakról szóló doktori értekezésében Honternek is szentel egy fejezetet.⁴ Erika Ising először egy tanulmányban publikálta vonatkozó kutatásainak eredményeit,⁵ majd két évvel később megjelent monográfiájának – amelyben a közép- és kelet-európai népnyelvek grammatikájának kialakulását tárgyalja – Honter-fejezetében összefoglalta és kiegészítette a korábban közreadottakat.⁶ Mindketten elsősorban a szorosabb értelemben vett nyelvtanra összpontosítanak. A későbbi közlések kettőjük munkáira hivatkoznak.

Azért kell a grammatika történetét Béctől kezdeni, mert meggyőzőnek tűnik Ising érvelése, mely szerint Honter munkája a bécsi egyetemen szerzett ismeretek alapján készült, a kéziratot is ott dolgozta ki, ezt vitte magával további útjára.⁷ Bécsi tanulmányainak sem a kezdete, sem a befejezése nem határozható meg pontosan: valamikor az 1510-es évek második felében iratkozhatott be az egyetemre, talán 1525-ben szerzett magiszteri fokozatot.⁸

1529 őszén Bécsből a török ostrom elől menekülve bő két hétig időzött Regensburgban, az idősebb kortárs Aventinus (Johann Georg Turmair, 1477–1534) házában. A híres német humanista feljegyzéseiből tudjuk, hogy október 22-én érkezett és november 6-án távozott. E látogatás tapasztalata Aventinus gyakran idézett megjegyzése, mely szerint vendége kiválóan tud latinul és görögül. Ising feltételezi, hogy tudós eszmecseréik során Honter grammatikájának kéziratát is megbeszélték.⁹

Abban valamennyi életrajz egyetért, hogy Honter 1530. március 1-jén mint „Johannes Georgii de Corona, artium magister Viennensis” iratkozott be a krakkói egyetemre. Amellett, hogy tanulmányokat folytatott, tanított is, mégpedig két helyen. Az egyik

4 SCHWARTZ Erzsébet, *Magyarországi latin grammatikák és szótárak a XVI. században*, Bp., 1942 (Értekezések a magyarországi latinság köréből, 5), 46–61.

5 Erika ISING, *Die lateinische Grammatik des Johannes Honterus*, *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, 11(1968)/2, 41–54.

6 Erika ISING, *Die Herausbildung der Grammatik der Volkssprachen in Mittel- und Osteuropa: Studien über den Einfluss der lateinischen Elementargrammatik des Aelius Donatus „De octo partibus orationis ars minor”*, Berlin, 1970, 191–200.

7 ISING, *Die lateinische Grammatik...*, i. m., 46–47; Uő, *Die Herausbildung...*, i. m., 197–198.

8 Újabb magyar nyelvű életrajzi áttekintés a következő tanulmányban: P. SZABÓ Béla, *A jogtudós Honterus – az európai „ius commune” közvetítője = Honterus-émlékkönyv: Emlékezés és kiállítás Johannes Honterus halálának 450. évfordulója alkalmából az Országos Széchényi Könyvtárban, 1999*, szerk. W. SALGÓ Ágnes, STEMLER Ágnes, Bp., 2001 (a továbbiakban: *Honterus-émlékkönyv*), 28–56, itt: 29–30.

9 ISING, *Die lateinische Grammatik...*, i. m., 47; Uő, *Die Herausbildung...*, i. m., 192.

adatsoport szerint az úgynevezett Ritterakadémián. Ezt az intézményt Piotr Tomicki (Tomicius), Krakkó érseke és Lengyelország primása alapította a lengyel nemesifjak humanista szellemű képzésére.¹⁰

A magyar vonatkozásokat illetően még fontosabb egy másik adat. Albertus Basaeus Scebresinensis (Wojciech Basaj ze Szczebrzeszyna, 1562–1564-ben a krakkói egyetem rektora) latin grammatikájának (*Observationum Grammaticarum libri quinque*, Krakkó, 1567) előszavában méltatja Honter nyelvtanírói tevékenységét: „Az örök emlékezetre méltó Johannes Honterus Coronensis, aki a krakkói egyetem professzorait hallgatta, igen sok mindenben osztozhat a régi grammatikusokkal a dicsőségben. Bizonyosság erre a két könyve, amelyeket a lengyel ifjúságra hagyott. Ezek anyagát Krakkóban a magyar közösségben tanítványainak adta elő. A grammatika tudományát csodálatra méltó módon összefoglalva, tudományos módszerrel tette világossá, és tehetségéhez képest ki is bővítette.”¹¹

Lehetséges, hogy Honter latin grammatikájának krakkói kiadása összefügg Sylvester János ottani tevékenységével. A krakkói magyar bursának 1526–1529-ben Sylvester is tagja volt.¹² A közösségnek többek között az is a feladata volt, hogy segítse azokat a tanulókat, akiknek nem megfelelő a latin nyelvtudásuk. Ising véleménye szerint ezt a célt szolgálta a Sylvester magyar kiegészítéseivel 1527-ben megjelent alapfokú kompendium, a *Rudimenta Grammatices Donati*. Ha ez valóban így volt, nem vet túlságosan jó fényt azokra a magyar hallgatókra, akik úgy vágtak bele egyetemi tanulmányaikba, hogy az elemi nyelvtani ismeretekre voltak rászorulva. Amikor Sylvester 1529-ben távozott Krakkóból, hiányzott a folytatás, ami a *Rudimentánál* magasabb szinten, mondattannal kiegészítve tárgyalja a nyelvtani tudnivalókat. Ising feltételezése szerint ezt a hiányt hivatott pótolni Honter munkája. Ez ugyanis már haladóknak készült, közepes nehézségi fokozatot jelentett.¹³ Ha ez így történt, a magyar közösség igényeinek kielégítése jó alkalom volt a régebben munkában lévő kézikönyv megjelentetésére.

Honter rövid krakkói tartózkodásának terméke kozmográfiájának és latin nyelvtanának első kiadása. Mindkettő Matthias Scharffenberg nyomdájában készült. A grammatika 1530 végén látott napvilágot, és Honter közvetlenül ezután hagyta el a várost.¹⁴

Az első kiadásból példány nem maradt fenn, tartalmára a két évvel később megjelent második redakció ajánlásából lehet következtetni. A munka nemcsak a magyar kritikátörténet számára érdekes, hanem a lengyel humanizmus történetében is igen fontos helyet foglal el. Jelentőségét mutatja az ajánlás címzettjének és szerzőjének személye is.

10 ISING, *Die lateinische Grammatik...*, i. m., 48; UŐ, *Die Herausbildung...*, i. m., 192–193.

11 „Johannes Honterus Coronensis, auditor professorum academiae Cracoviensis perpetua memoria dignus, non parum ademit laudis veteribus grammaticis cum duobus libris juventuti Polonae relictis, quos Cracoviae in contubernio Ungarorum in gratiam suorum discipulorum profitebatur, miro compendio et docta methodo artem grammaticam illustrat et pro suo ingenio auget.” Idézi: ISING, *Die Herausbildung...*, i. m., 192–193.

12 Sylvester krakkói tartózkodásáról részletesen: BALÁZS János, *Sylvester János és kora*, Bp., 1958, 21–92.

13 ISING, *Die lateinische Grammatik...*, i. m., 43; UŐ, *Die Herausbildung...*, i. m., 193–196.

14 ISING, *Die lateinische Grammatik...*, i. m., 48; UŐ, *Die Herausbildung...*, i. m., 198.

Az ajánlás Severinus Boner fiának, Stanislausnak szól. Az apa, Severin (1486 k.–1549) kereskedőként kezdte pályáját, majd fontos gazdasági és pénzügyi feladatokat látott el I. Zsigmond király udvarában. A wieliczki kőszobányák adminisztrátora, Zsigmond harmadik felesége, Bona Sforza bankára volt. A királyi palota ügyeinek vezetőjeként (magnus procurator) ő irányította a kastély bővítését és a Wawel hegyén folyó egyéb építkezéseket. Részt vett Krakkó reneszánsz arculatának kialakításában: a főtéren álló házának mellvédjét itáliai mesterrel készíttette el. A Mária-templom Boner-kápolnájában temették el, síremléke feltehetően Hans Fischer nürnbergi művész alkotása.

Kiemelkedő szerepet vállalt az irodalom és a művészet támogatásában, humanista kört szervezett maga köré. Erasmusszal is levelezett. Első házasságából két fia született, Jan (1516–1562) és Stanislaus (1523–1560). Jan tanulmányútja során 1531-ben Freiburgban öt hónapig Erasmus házában lakott. Erasmus a két fiúnak címezte Terentius-kiadásának (Bázel, 1532) ajánlását. Figyelmességét az apa, Severin Boner az alkalom tiszteletére készíttetett két aranyéremmel hálálta meg: az egyikre Zsigmond király, a másikra saját arcképét verette.¹⁵ Honter jelentőségét illetően nem lebecsülendő, hogy művét egy olyan személynek ajánlják, akit Erasmus is hasonlóképpen megtisztelt.

Az 1532. évi krakkói Honter-kiadás ajánlásának a szerzője sem akárki. Franciszek Mymer (Franciscus Mymerus Silesius, 1500 k.–1564 után) lengyel humanista munkásságából kritikátörténeti szempontból különösen fontos a népnyelvek iránti érdeklődése. Háromnyelvű, latin–német–lengyel szótárt szerkesztett,¹⁶ amelyet az idősebb Boner fiúnak, Jannak ajánlott.

Honter latin grammatikájának szóban forgó ajánlását érdemes részletesen ismertetni, mivel akkor is számos fontos információt tartalmaz, ha leszámítjuk a szokásos humanista álszerénységet és valódi szerénytelenséget. Kitűnik belőle, hogy a két évvel korábbi, első megjelenést is Mymer gondozta. Már akkor úgy tervezte, hogy a kisebbik Boner fiúnak, Stanislausnak fogja ajánlani, de aztán másképp döntött. Sokan ugyanis figyelmeztették, hogy a fiú még túl fiatal az ilyesmihez (Stanislaus akkor hétéves volt). Így hát, jöllehet már készen is volt az ajánlólevél, úgy rendelkezett, hogy mégse nyomtassák ki, nehogy nevetségessé váljon. Ezért maradt üresen az első kiadásban a második levél mindkét lapja. Néhány nappal azután, hogy a munka napvilágot látott, Mymer már abból tanított az akadémián. A munka híre hamar elterjedt a tanárok és minden tudós ember között Lengyelországban. Nagy sikert aratott, az összes példány el is fogyott. Napról napra egyre többen keresték, de hiába, ezért meg kellett ígérnie az újabb kiadást. Ennek hallatára igen sokan elmondták a véleményüket, javaslatokat.

15 *Contemporaries of Erasmus: A Biographical Register of the Renaissance and Reformation*, ed. Peter Gerard BIETENHOLZ, Toronto, 1985, I, 166–168; Jacqueline GLOMSKI, *Patronage and Humanist Literature in the Age of the Jagiellons: Court and Career in the Writings of Rudolf Agricola Junior, Valentin Eck, and Leonard Cox*, Toronto–Buffalo–London, 2007, 16.

16 Franciscus MYMERUS, *Dictionarius trium linguarum: Latine, Teutonice et Polonice potiora vocabula continens nunc denuo pluribus in locis auctus in titulis per seriem alphabeti concinnatus tum peregrinantibus tum domi desidentibus et quibuslibet tribus loqui linguis cupientibus maxime necessarius et utilissimus*, Krakkó, 1528. Reprint kiadása: Krakkó, 1997.

Volt, aki a latin kifejezéseket lengyelül is szeretne volna látni, mások a nehezebben érthető szavak magyarozatát hiányolták, vagy több példára tartottak igényt; egyesek szerint a névszó-, mások szerint az igeragozásnál kellene a magánhangzók hosszúságát vagy rövidségét jelölni – se szeri, se száma nem volt a különféle kívánságoknak. Azt a nehéz feladatot azonban senki sem vállalta, hogy minden igénynek eleget tegyen, ehelyett azt hangoztatták: a legkevesebb fáradságába Mymernek kerülne az összes javasolt változtatást elvégezni. Sokáig tiltakozott ellene, nehogy úgy tűnjék, mintha más vetését ő akarná learatni. Végül azonban a nyomdász, Marcus Scharffenberg (egyébként Mymer nagybátyja) és más jó barátai addig kérlelték, amíg meggyőzték: Honternak használna a legtöbbet, ha egyrészt kijavítja az első kiadás nyomdahibáit, másrészt teljesíti a tudós embereknek azokat a kívánságait, amelyek a kézikönyv még hasznosabbá tételét szolgálják. Nekifogott hát a munkának, vigyázva arra, hogy sem a szerző, sem saját tekintélyén ne essék csorba. Így, ha az első kiadást nem is, de ezt a másodikat már Stanislausnak ajánlhatja.¹⁷

A szövegből kitűnik, hogy a többi latin nyelvtanhoz képest az átdolgozás legfőbb újdonsága a lengyel kiegészítés. Saját hozzáteeleire Mymer a címlapon hívja fel a figyelmet: esedezik az olvasóhoz, hogy ha tudni szeretné, mi mindent adott hozzá az első változathoz, ne restellje legalább az ajánlólevelet elolvasni.¹⁸ Szokatlan, hogy ilyen módon céloz munkájának újszerűségére. E megjegyzésnek nemcsak tartalmából, de megfogalmazásából is bizonyos iróniára következtethetünk. Erre utal az adott kontextusban túlzónak tűnő „oro” kifejezés az inkább ideillő „rogo” vagy „peto” helyett. A „ne pigeat” és a „saltem” használata akár önironikus is lehet – mintha Mymer maga sem venné egészen komolyan saját munkáját.

2.

A Honter-grammatika használhatóságát és népszerűségét bizonyítja a sok későbbi kiadás. Az életmű legavatottabb kutatója, Gernot Nussbächer 2001-ben megjelent összefoglalója a krakkói redakciókat tekinti át.¹⁹ Más helyen felsorolja a brassói megjelenéseket is.²⁰ Nyilvántartásai 15 krakkói és 4 brassói teljes vagy töredékes, meglévő vagy okkal feltételezhető nyomtatványt tartalmaznak. A régebbi könyvészeti irodalomból nem veszi figyelembe azokat a tételeket, amelyekről az idők során kiderült, hogy bizonyosan tévedésnek minősíthetők vagy legalábbis erősen kétségesek. Mindazonáltal

17 *Grammatica...*, 1532, A1v–A2r. Tudomásom szerint az ajánlás szövegét először Adam Jocher közölte 1840-ben; azóta többen is idézték. Adam JOCHER, *Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce, od wprowadzenia do niej druku po rok 1830 włącznie, z pism Janockiego, Bentkowskiego, Ludwika Sobolewskiego, Ossolinskiego, Juszyńskiego, Jana Winc., i Jerz. Sam. Bandtkow, i. t. d.*, I, Wilno, 1840, 172–173.

18 „Si lector scyre desideras, quae huic secundae impressioni accessere, ne pigeat oro praeliminarem saltem epistolam perlegere.”

19 Gernot NUSSBÄCHER, *Versuch einer Bibliographie der ausländischen Ausgaben der Werke der Kronstädter Humanisten Johannes Honterus (Stand 25. April 2000) = Honterus-émlékkönyv*, 150–190, itt: 153–156.

20 Uő, *Johannes Honterus: Sein Leben und Werk im Bild*, Nagyszében, 1999, 22.

nem tartok feleslegesnek – már csak tudománytörténeti szempontból sem – egy olyan áttekintést, amelyik feltünteti valamennyi korábban felvetődött lehetőséget. (Lásd a függelék 1. táblázatát!)

A Nussbächer által fel nem vett redakciókról a szakirodalom legnagyobbbrészt meggyőzően bizonyítja, hogy valóban nem kell számolnunk velük.²¹ Egyetlen adatcsoporttal kapcsolatban azonban nem talákoztam olyan érvekkel, amelyek indokolnák a figyelmen kívül hagyását. Ez pedig – ha egy valaha mégis létezett kiadásra utalna – alighanem az egyik legfontosabb megjelenés lenne.

A régi lengyel bibliográfiák és irodalomtörténetek Estreicherig bezárólag megadják egy 1532-ben Vietornál megjelent kiadás címléírását, ami eltér az első ismert, Scharffenbergnél nyomtatott változattól. A legkorábbi hivatkozások a *Janociana* 1776-ban megjelent kötetére vonatkoznak. Ott az alábbi címléírás olvasható:

IOANNIS HONTERI CORONENSIS DE GRAMMATICA LIBRI DVO. Quorum prior est de octo partibus orationis, posterior de syntaxi, figuris, et ratione carminum. Adiecta est vocabulis expositio Polonica. IMPRESSI CRACOVIAE, PER HIERONYMUM VIETOREM. ANNO PARTUS VIRGINEI MDXXXII.

Ezt később többen idézik.²² A címléírásban az a legfeltűnőbb, hogy kiemeli a lengyel kiegészítéseket. Ez teljesen indokolt, hiszen az eredeti Honter-féle változathoz képest ez a legfontosabb különbség. Világosabb beszéd, mint Mymer fentebb említett, körmondfont célozgatása a címlapon az ajánlásban hírül adott újdonságra. A sajtó alá rendező Mymer bizonyosan jó kapcsolatban volt Vietorral is, hiszen a korábban említett háromnyelvű szótára is nála jelent meg. Ha a Honter-grammatika valóban annyira sikeres volt – amit a későbbi sok megjelenés is igazol –, egyáltalán nem tűnik elképzelhetetlennek, hogy a nagy keresletre való tekintettel ugyanabban az évben két nyomda is kibocsássa. Ugyanez történt 1535-ben is: Ungler és Vietor egyaránt újranyomta. Vietornál később többször is megjelent a munka. Jól ismert, már csak magyar kritikatörténeti összefüggései okán is, Vietor érdeklődése a nemzeti nyelvek iránt. Az lenne érthetetlen, ha egy lengyel párhuzamokkal ellátott latin grammatika éppen nála nem jelent volna meg, amint elkészült. Egyébként Ising is tényként kezeli, hogy Vietor már

21 BORSA Gedeon, *Kísérlet az 1539. évi brassói nyomtatványok sorrendjének megállapítására*, MKsz, 79(1963), 263–268. A latin grammatikáról: 266.

22 Jan Daniel Andrzej JANOCKI, Samuel Bogumil LINDE, *Ianociana, sive, Clarorum atque illustrium Poloniae auctorum maecenatumque memoriae miscellae*, 1, Varsó, 1776, 125; „De grammatica libri duo, quorum pars prior de octo partibus orationis, posterior de syntaxi, figuris et ratione carminum; adiecta est vocabulis expositio polonica. Cracov. apud Hieron. Vietor 1532.” Felix Jan BENTKOWSKI, *Historia Literatury Polskiej*, I, Varsó–Vilna, 1814, 204; „Johannis Honteri: De Grammatica Libri duo, quorum pars prior de octo partibus orationis, posterior de syntaxi, figuris et ratione carminum. Adiecta est vocabulis expositio polonica. Cracoviae per Hier. Vietorem. 1532.” Karol MECHERZYŃSKI, *Historia języka łacińskiego w Polsce*, Krakko, 1833, 79; JOCHER, *i. m.*, 74 (655c); „De grammatica libri duo. Quorum prior est de octo partibus orationis, posterior de syntaxi, figuris et ratione carminum. Adiecta est vocabulis expositio polonica. Impressi Cracoviae, per Hieronymum Vietorem. Anno partus Virginei MDXXXII.” Karol Józef Teofil ESTREICHER, *Bibliografia Polska*, XVIII, Krakko, 1901, 259.

1532-ben újranomta Mymer átdolgozását,²³ így – Nussbächerrel ellentétben – nem 15, hanem 16 krakkói kiadásról beszél. Mindezek alapján nem zárnam ki az 1532. évi Vietor-féle kiadás lehetőségét, amelyről a 18. század végéről a fentebb idézett pontos címleírás is fennmaradt.

A további kiadások közül a következő fontos változat Honter átdolgozása. Az 1538. évi Vietor-féle krakkói edíció címlapján jelenik meg először a később sokszor megismélt kitétel: „most végre a szerző által alaposan átdolgozott, a legmegfelelőbb szabályokkal és példákkal minden eddig megjelentnél bővebben kiegészített [kiadás]”.²⁴ Ising számos példát idéz a grammatikai rész újdonságaiból, részletesen kifejti az átdolgozás körülményeire vonatkozó elképzeléseit.²⁵ A poétikai részben a korábbiakhoz képest lényeges eltérések nincsenek. A műfajelméletben az enarrativum alcsoportjainak meghatározásánál elmaradnak a példák, Theognis, Livius, Hesiodos munkái.²⁶

3.

A magyar kritikátörténet számára a legfontosabbak a brassói megjelenések. Egyetlen teljes példány ismert, az 1567. évi kiadásból.²⁷ Címlapján mindössze ennyi áll:

Compendii Grammatices libri duo.

I. H. C.

M.D. LXVII.

Felépítése és tartalma alapvetően megegyezik a korábbi változatokéval. Az első könyv, az alaktan a nyolc beszédrész, azaz a szófajok tudnivalóit ismerteti. A második könyv első része a mondatban. A névszók, majd az igék szintaxisa után következik egy-egy fejezet a különböző jelentéstartalmakhoz tartozó esetekről és a személytelen igék constructiójáról. Innentől 21 lap terjedelemben kerül sor a poétikai ismeretek kifejtésére.²⁸

A figurákról szóló fejezet a metaplasmusnak 14, a schemának 24, a tropusnak 29 fajtáját tárgyalja, a definíciókat példával szemléltetve. A költészethez kapcsolódó általános fogalmak és műfaji csoportok is előkerülnek, ezekre később még visszatérek.

23 ISING, *Die lateinische Grammatik...*, i. m., 51.

24 „Nunc demum diligenter ab auctore recogniti, supra omneis quae hactenus in publicum prodierunt, editiones, optimis regulis, exemplis locupletati.”

25 ISING, *Die lateinische Grammatik...*, i. m., 51–53. Ebből a redakcióból Szentpéterváron őriznek egy példányt, ehhez nem jutottam hozzá. A következő évben ugyancsak Krakkóban, de a Scharffenberg-nyomdában készült változattól nem ismert példány. Az ezt követő, 1541. évi Scharffenberg-kiadás viszont Krakkóban megvan, elektronikus formában elérhető; lásd a függelékét. Vö. Gernot NUSSBÄCHER, *Lateinische Grammatik: Ein vielgefragtes Honterusbuch = Beiträge zur Honterus-Forschung: 1966–1989*, Brassó–Heidelberg, 2003, 23–25, 23. Az első megjelenés: *Karpatenrundschau*, 6(17), Nr. 33(1113), 17 August 1973.

26 *Grammatica...*, 1541, K2v.

27 Az OSZK-ban mikrofilmen tanulmányozható. Lásd a függelék 1. táblázatát!

28 *Grammatica...*, 1567, K1r–M3v.

A verstani tudnivalók sorában sok egyéb mellett 22 verslábát is bemutat. (Részletesebben lásd a függelék 2. táblázatában.)

Legszembetűnőbb különbség a krakkói edíciókhoz képest, hogy elmaradnak a lengyel kiegészítések. Ez természetes, hiszen erre Brassóban semmi szükség nem volt. Az már kevésbé magától értetődő, hogy a szászok reformátora miért nem közölte azokat a német párhuzamokat, amelyek – amint a későbbiekben lesz róla szó – legfőbb mintájánál, Aventinusnál igen bőségesen találhatók. Honter Aventinus német magyarázatait latinra fordítva közölte. Ezt Ising is szóvá teszi, de az okát ő sem tudja.²⁹ Más nem tehetünk, mint hogy megállapítsuk: Honter szintiszta latin grammatikával kívánta a brassói diákokat eligazítani a nyelv rejtelmeiben. Ha még a németet sem vette át forrásaiból, a magyart igazán nem kérhetjük számon rajta.

A poétikai rész szövegében az előzményekhez képest kisebb változtatások figyelhetők meg. A schema fajtáinak tárgyalásánál a korábbi Dyalton vel Asyndeton csak Asyndeton néven szerepel.³⁰ Új elem a Lithotes, meghatározással és példával: „cum minus dicentes plus affirmamus, ut Nec munera sperno.” [Verg. Aen. VII. 161.]³¹ A verslábak akcenciái közül kimarad a metrum.³² A verslábak kiegészülnek a következőkkel: Ionicus minor, Ionicus maior, Epitritus, Paeon.³³ További apró eltérésekről a későbbiekben még lesz említés.

Schwartz Erzsébet disszertációjában az 1549. évi krakkói kiadás alapján ismerteti a munka felépítését, főbb tartalmi sajátosságait. Észrevételei a brassói változatra is igazak. Érvényesíti a magyar kutató szempontjait: kiemeli azokat a területeket, ahol magyarországi viszonylatban Hontert elsőbbség illeti meg. Az anyag áttekinthető elrendezésével kapcsolatban írja: „Első pillanatban megállapíthatjuk, hogy ilyen táblázatos felállítást Honternál találunk legelőször.”³⁴ Molnár Gergellyel összevetve leszögezi, miben előzte meg a kolozsvári mestert: „Honter az első magyarországi grammatikus, ki syntaxiszal is foglalkozik.”³⁵ A poétikai részről rövidebben szól. Hangsúlyozza jelentőségét: „Honter az első magyarországi grammatikus, aki nyelvtanához verstant is csatolt.”³⁶ A forrásokat illetően megállapítja: „Honter nyelvtana beosztásában Melanchthont követi.”³⁷ A számításba vehető minták között említi még Donatust és Priscianust is. A régi magyarországi nyomtatványok bibliográfiájában a grammatika forrásairól Schwartzra hivatkozva ez olvasható: „Elsősorban Melanchthon hatása mutatható ki, akinek beosztását Johannes Honter szorosán követte.”³⁸

29 ISING, *Die lateinische Grammatik...*, i. m., 45–46; UŐ, *Die Herausbildung...*, i. m., 197.

30 *Grammatica...*, 1567, K3r.

31 *Uo.*, K3v.

32 *Uo.*, L1r.

33 *Uo.*, L3v.

34 SCHWARTZ, *i. m.*, 52.

35 *Uo.*, 80.

36 *Uo.*, 58.

37 *Uo.*, 47.

38 RMNY 223.

Leginkább a nyelvtudomány történetére tartozik annak vizsgálata, hogy a szorosabb értelemben vett grammatika hogyan függ össze Melanchthon vonatkozó kézikönyveivel. A poétika forrásait illetően azonban Melanchthon vehető a legkevésbé figyelembe. A Praeceptor kapcsolódó munkái ugyanis alig néhány évvel Honter grammatikájának megjelenése előtt láttak napvilágot, és ezek igen kevéske poétikai ismeretet tartalmaztak. A későbbiekben aztán sokféleképpen kiegészítették az anyagot, de ezek a változatok az 1540-es, 50-es évektől terjedtek el és váltak a 16–17. század legtöbbször kiadott latin nyelvtanává.

Melanchthon alaktana először a szerző neve nélkül jelent meg (*Grammatica Latina*, Hagenau, 1525). A következő kiadás már a mondattant is tartalmazta (*Grammatica Latina Philippi Melanchthonis ab autore nuper aucta et recognita*, Hagenau, 1526).³⁹

Poétikai – vagy legalábbis verstani – tudnivalókról a nyelvtani összefoglalókon belül főképpen a prozodiában eshet szó. Grammatikájának első kiadásában azonban Melanchthon a diszciplína négy részét (ortográfia, prozódia, etimológia, szintaxis) előrebocsátva mindössze annyit említ, hogy a prozódia a hangsúlyokról tanít, és latinul accentusnak hívják.⁴⁰ A kompendiumban a továbbiakban nem tér vissza erre a témára; ez tette szükségessé, hogy a következő évben a szintaxishoz kapcsolódva részletesebben kidolgozza a prozódiai anyagot.⁴¹

Honter a Melanchthonénál részleteseőbb meghatározásokat követi. A verslábát illetően nála is megvan az egyszerűbb megfogalmazás, de közöl egy kimerítőbb definíciót is:

Melanchthon

Honter

Pes est aliquot syllabarum constitutio, ut amor.⁴²

Pes est syllabarum constitutio.⁴³

Pes est sublatio et positio duarum plurimumve syllabarum spatio comprehensa.⁴⁴

A scansio esetében csak a különbség figyelhető meg:

Melanchthon

Honter

Scansio est metiri versum, et enumerare pedes.⁴⁵

Scansio est legitima metri in singulos pedes distinctio ac dimensio.⁴⁶

39 *Corpus Reformatorum*, post Carol. Gottl. BRETSCHNEIDERUM edidit Henricus Ernestus BINDSEIL, XX, Braunschweig, 1854 (a továbbiakban: CR XX), 193–374.

40 „Prosodia, quae docet accentus, ut libere, libère. προσῳδία, latine accentus.” CR XX, 245.

41 A mondattan első megjelenésében (Hagenau, 1526): Prosodia: C8r–D5v. CR XX, 375–390.

42 *Uo.*, 385.

43 *Grammatica...*, 1532, I3r

44 *Uo.*, K1r.

45 CR XX, 389.

46 *Grammatica...*, 1532, I4v.

Erika Ising Melanchthon és Donatus mellett több forrást nevez meg. Megállapítja, hogy az alaktan Donatus *Ars Minor*ának szabad feldolgozása, bővítésekkel. Ezek közül sok Melanchthon grammatikájából származik, hol pontosan Melanchthont követve, hol némileg átalakítva. Honter a példák jelentős részét Jakob Heinrichmanntól (1497–1561) vette át. A kortárs humanista latin nyelvtanát első megjelenése (*Institutiones Grammaticae*, Hagenau, 1506) után szinte évenként újra meg újra kiadták. Német nyelvterületen egészen addig a latintanítás legfőbb kézikönyve volt, amíg Melanchthon ki nem szorította.

Ising meglátása szerint Honter Melanchthonnál és Heinrichmann-nál is nagyobb mértékben követte Aventinust. Nyelvtanának első változatát (*Grammatica omnium brevissima et utilissima, mirabili ordine composita*, München, 1512) terjedelmesebb kidolgozása követte (*Rudimenta Grammaticae de octo partibus orationis constructione*, Augsburg, 1517). Legfeltűnőbb az áttekinthető, táblázatos elrendezés átvétele.⁴⁷ Aventinus számításba vétele a fentebb említett személyes kapcsolat miatt is kézenfekvő.

A poétikai rész, ahogyan azt Ising, majd az ő nyomán mások is megemlítik, Diomedesen alapul. A késő antik szerzőre Honter – vagy Mymerus? – maga is hivatkozik. Az első ismert kiadásban (Krakkó, 1532) a versláb akcideneciái közül az arsisra és a thesisre vonatkozóan a margóra nyomtatott megjegyzés a további részletekért Diomedeshez és Despauteriushoz utalja az olvasót.⁴⁸ A későbbi változatokból ez a marginália kimaradt.

A késő antik szerző terjedelmes grammatikai összefoglalójának⁴⁹ harmadik könyvében részletezte a poétikai ismereteket. Munkája századokon keresztül a vonatkozó ismeretek egyik legfőbb tárháza volt. Az egyes részletkérdések bemutatásához bőven szolgálhatott mintául. A költészet és a műfajelmélet fogalmainak meghatározásában Honter – mint oly sokan – Diomedest követi, a definíciókat helyenként kissé leegyszerűsítve. Érdekes véletlen, hogy az egyetlen teljes egészében fennmaradt brassói Honter-kiadás megjelenésének évében, 1567-ben látott napvilágot Kolozsváron Károlyi Péter poétikaként elhíresült prozódiai kézikönyve.⁵⁰ Az említett témákhoz kapcsolódó meghatározásai ugyancsak Diomedesre vezethetők vissza, amint arra már Bán Imre rámutatott, ismertetve Károlyi definícióit.⁵¹ (A függelék 3. táblázatában párhuzamosan közlöm Diomedes, Honter és Károlyi műfajelméleti meghatározásait.)

A további hivatkozott szerzőkről a Honter-szakirodalomban nem esik szó. Az idézett margináliában említett flamand humanista, Despauterius (Jan de Spauter, 1480–1520) munkássága a 16. század első évtizedeire esik. Verstana (*Ars versificatoria Ioannis*

47 ISING, *Die lateinische Grammatik...*, i. m., 43; UŐ, *Die Herausbildung...*, i. m., 193–196.

48 „De Arsi et thesi legito Dio. li 2. et Desp. li 1. artis versificatoriae.” *De Grammatica...*, 1532, I3r. A második könyvre való hivatkozás tévedés vagy nyomdahiba, lásd a továbbiakat!

49 *Diomedis Artis Grammaticae libri III = Grammatici Latini, ex recensione Henrici KEILII*, Lipcse, 1857, 297–529.

50 KÁROLYI Péter, *Institutio de syllabarum et carminum ratione ex optimorum grammaticorum prolixioribus praeceptis in breve compendium, iuventutis causa, contracta*, Kolozsvár, 1567; RMNY 236.

51 BÁN Imre, *Irodalomelméleti kézikönyvek Magyarországon a XVI–XVIII. században*, Bp., 1971, 11–12.

Despauterii Ninivitae, Strassburg, 1512) a kor legrészletezőbb kézikönyvei közé tartozik, sok kiadást ért meg.

Az első ismert Honter-kiadásban (Krakkó, 1532) a könyvecske legvégén ez áll: „Ha valaki a többi versforma szabályait pontosabban meg szeretné ismerni, forduljon a horatiusi ódákhoz. Mivel ugyanis a lírikusok versformáinak egyes fajtái minden esetben pontosan ugyanezekből a verzlábakból állnak, fölösleges szöszaporításnak tűnik minden példát itt előhozni. A komikus metrumokról pedig a rövidség nem engedi, hogy bármit is szóljunk.”⁵² Ugyanígy végződik a Honter-féle átdolgozás általam elért első (Krakkó, 1541) kiadása.⁵³

Itt tehát nem elméleti kézikönyvre, hanem egy primér alkotó költői műveire hivatkozik a szerző. Ez azért fontos, mert megjelenik az az antikvitásból eredő követelmény, amelynek figyelembevétele egy-egy diszciplína elsajátításának alapvető feltétele. A *ratio–auctoritas–consuetudo* hármasságában a *ratio* (vagy *analogia*) a szabályok elméleti megfogalmazását jelenti, az *auctoritas* a mértékadónak ítélt tekintélyek, elsősorban klasszikus költők, írók, akiket követni érdemes. A *consuetudo* a mindenkori szerző saját korának irodalmi gyakorlata. Honter kortárs auktorokat nem említi.

Az egyetlen ismert teljes brassói nyomtatványban (1567) a fentiek helyett ez áll: „A többi versforma szabályait Horatius ódáiból és Servius *Centimetrum*ából lehet megismerni.”⁵⁴

A késő antik grammatikus, Servius Maurus Honoratus könyvének kilenc fejezetében valóban pontosan 100 versformát ismertet, alapos példatár a kérdés tanulmányozásához. A 16. században is sokszor megjelent, gyakran Horatius költeményeivel és más grammatikusok, például éppen Heinrichmann műveivel együtt.⁵⁵

Hosszasan lehetne összehasonlítani a Honter-grammatikát a legkülönbözőbb nyelvtani és verstani kézikönyvekkel, hiszen az újabb összesítés szerint a 16. század végéig Európa-szerte közel 200 prozódiai szakmunka jelent meg nyomtatásban, önállóan vagy grammatikai összefoglalók részeként.⁵⁶ Ezekből bőven jutott a század első évtizedeire is. Mégsem volna különösebb értelme tucatjával végigböngészni a hasonló kompendiumokat, hiszen kisebb-nagyobb különbségekkel az antikvitásból eredő, év-

52 „Si quis rationem caeterorum exactius velit cognoscere, ex odis Horatianis petat. Nam cum singula genera carminum Lyricorum certis et iisdem pedibus perpetuo constant, superfluum videbatur omnia exempla sigillatim hic ponere. De metris vero comicis brevis ipsa non sinit nos quicquam dicere.” *Grammatica...*, 1532, K4r.

53 *Grammatica...*, 1541, L3v.

54 „Caeterorum carminum ratio ex Odis Horatii et Centimetro Servii cognosci potest.” *Grammatica...*, 1567, M3v.

55 Egy kiadás, ami akár Honternek is a kezébe kerülhetett: *Institutiones Grammaticae Iacobi HENRICHMANNI Sindelfingensis; Exhortatio eiusdem ad literarum studiosos ut barbariem eliminent & eloquentiae studeant: Ars condendorum carminum Henrici Bebelii Iustingensis Poete laureati: Syllabarum quantitates. Racematones & exquisitores observationes eiusdem cum additionibus multis: Centimetrum Mauri Servii Honorati grammatici*, Augsburg, 1521.

56 Leonhardt JÜRGEN, *Dimensio syllabarum: Studien zur lateinischen Prosodie- und Verslehre von der Spätantike bis zur frühen Renaissance, mit einem ausführlichen Quellenverzeichnis bis zum Jahr 1600*, Göttingen, 1989. A nyomtatott források jegyzéke: 236–283.

századokon keresztül ható, ismét és ismét újrarendszerezett metrikai és poétikai ismereteket dolgozzák fel. Lehetetlen eldönteni, ki kitől mit vett át, ki milyen minták alapján állította össze anyagát, melyek voltak egyéni meglátásai. A hagyomány áttekinthetetlen szövevényt alkot. Jellemző példa az Aventinus egyik kiadásának címlapján olvasható felsorolás: a szerző grammatikai összegzését „ex Varrone, Cicerone, Quintiliano, Diomede, Phoca, Aelio Donato, Servio, Prisciano, Terentiano, Martiano Capella” munkáiból, és az elméletírók mellett „más igen híres szerzők tanulmányozása alapján” (caeteris quoque clarissimis scriptoribus lectitandis observata) állította össze.⁵⁷

Így igazán eredetiségről nem beszélhetünk; mindazonáltal, ha az egyes szerzők logikusan felépített, áttekinthető, minden lényeges ismeretanyagot és szemléletes példákat tartalmazó összefoglalót szerkesztettek, nem vitathatjuk munkájuk önállóságát. Ha fáradozásuk eredményeként színvonalas, könnyen tanulható kézikönyv jött létre, ez mindenképpen értékelendő teljesítmény.

Latin nyelvtanát Honter a többi tankönyvével együtt 1539-től a brassói iskola számára adta ki, így a tanulók névsora alapján képet alkothatunk róla, kiknek kellett használniuk. Szentmártoni Szabó Gézának köszönöm, hogy felhívta a figyelmemet: 1549-ben Károlyi Gáspár is az intézményben tanult.⁵⁸ És mivel nyomtatásban többször is megjelent könyvről van szó, a brassói diákokon kívül sokaknak másoknak is a kezébe kerülhetett.

Ismereteink szerint Honter latin grammatikája a magyar művelődéstörténetben elsőként rendszerezi a poétikai tudnivalókat, az ismertett tartalommal, 21 lap terjedelemben. Nem lehet eléggé hangsúlyozni annak jelentőségét, hogy a 16. század közepén a történelmi Magyarország területén megjelent egy olyan munka, amelyik teljes mértékben megfelel az igényességgel szemben támasztható fenti követelményeknek. Ez fontos helyet biztosít számára a kritikátörténetben.

57 Ioannes AVENTINUS, *Rudimenta Grammaticae*, Augsburg, 1519.

58 Kapcsolódó irodalom: SZABÓ András, *Károlyi Gáspár a gönci prédikátor*, Bp., 1984, 195; B[OTTYÁN] J[ános], *Hol tanult Károlyi Gáspár?*, Református Egyház, 28(1976), dec. 1., 274; Friedrich SCHIEL, *Matrikel des Kronstädter Gymnasiums vom Jahre 1544–1810*, Programm des Evangelischen Gymnasiums zu Kronstadt, 1862/1863, 1–46.

2. táblázat

A Honter-grammatika 1567. évi brassói kiadásának vázlatos áttekintése

Compendii Grammatices libri duo.

I. H. C.

M.D. LXVII.

Compendii Grammatices liber primus

De octo partibus orationis

De Nomine

De Adverbio

De Pronomine

De Coniunctione

De Verbo

De Praepositione

De Participio

De Interiectione

Compendii Grammatices liber secundus

De constructione Nominum [21 pont]

De Verborum constructione [7 pont]

De casibus a tergo verbi positis [19 pont]

De impersonalium constructione [7 pont]

De Figuris Locutionis

Figura

Metaplasmus

Schema

Tropus

Barbarismus, Soloecismus. Utriusque species [10]

Akyrologia

Makrologia

Ekleipsis

Periosologia

Amphibologia

Tapeinosis

Tautologia

Pleonasmos

Kakemphaton

Kakosyntheton

Metaplasmi species [14]

Prothesis	Apokope	Synairesis
Epenthesis	Ektasis	Diairesis
Paragoge	Systole	Antithesis
Apharesis	Synaloiphe	Metathesis
Synkope	Ekthlipsis	

Schematum species [24]

Prolepsis	Paronomasia	Polysyndeton
Zeugma	Paromoion	Eirmos
Syllepsis	Homoioteleuton	Hypallage
Hypozeuxis	Homoioptoton	Hendiadion
Epizeuxis	Polyptoton	Epexegesis
Anadiplosis	Schesis onomaton	Litotes
Anaphora	Klimax	Aposiopesis
Epanalepsis	Asyndeton	Anthypophora

De Tropis

Tropi species [29]

Metaphora	Emphasis	Ainigma
Katachresis	Hyperbaton	Paroimia
Metalepsis	Anastrophe	Sarkasmos
Metonymia	Thmesis	Aseismos
Synekdoché	Parenthesis	Charientismos
Antonomasia	Synchysis	Homoiosis
Onomatopoeia	Hysterologia	Eikon
Epitheton	Allegoria	Parabole
Periphrasis	Eironeia	Paradeigma
Hyperbole	Antiphrasis	

De ratione Carminum

Poëtica, Poëma, Poësis

Rhythmus

Pes. Accidunt ei Ars, Thesis, Numerus syllabarum, Tempus, Resolutio et Figura.

Poëmatis genera

Activum vel imitativum

Tragicae, comicae, satyricaе et mymicae

Enarrativum vel enunciativum

Angelicae, Didascalicae

Commune vel mixtum

Heroica et Lyrica.

Metrum. Accidunt Nomen, Compositio, Sectio sive Caesura, Depositio et Scansio.

Nomen

a suis inventoribus

a pede praedominante

a numero pedum

Compositio

Monocolon

Dicolon

Tricolon

Monocolon

Dicolon Distrophon

Dicolon Tetrastrophon

Tricolon Tetrastrophon

Sectio

Pentemimeres vel semiquinaria

Heptemimeres, id est semiseptenaria

Katatriton sive Trochaica

Depositio

Catalectica

Brachycatalectica

Hypercatalectica

Acatalectica

Scansio. Accidunt ei Synecphonesis, Collisio, Pedes, Quantitas syllabarum

Synecphonesis

Collisio

Synaloiphe

Ekthlipsis

Pedes [22]

Pyrrichius	Amphibrachus	Ditrocheus
Spondeus	Amphimacrus	Antispastus
Iambus	Bacchius	Choriambus
Trochaeus	Antibacchius	Ionicus minor
Dactylus	Proceleusmaticus	Ionicus maior
Anapestus	Dispondeus	Epitritus
Tribrachus	Dijambus	Paeon
Molossus		

Quantitas syllabarum cognosci potest

Positio

Dyphthongus

Vocalis ante vocalem

Derivatio

Incrementum

Regulae

Exempla

Subscriptae formulae demonstrant, quibus pedibus singula genera carminum absolvantur.

Hexametrum Heroicum

Pentametrum Elegiacum

Iambicum Hypponactium

Choriambicum Asclepiadeum

Saphicum Hendecasyllabum

Alcaicum Trimetrum

Phaletium Hendecasyllabum

3. táblázat

Diomedes	Johann Honter	Károlyi Péter
<p>Poematos sunt genera tria. Aut enim activum est vel imitativum, quod Graeci dramaticon vel mimeticon, aut enarrativum vel enuntiativum, quod Graeci exegeticon vel apangelticon dicunt, aut commune vel mixtum, quod Graeci koinon vel mikton appellant.</p>	<p>Poëmatis tria sunt genera.</p>	<p>Quomodo in genere Omnia Carmina dividuntur?</p> <p style="text-align: center;">Drammatika</p> <p>Alia sunt Exegetika Mixta</p>
<p>Dramaticon est vel activum in quo personae agunt solae, sine ullius poetae interlocutione, ut se habent tragicae et comicae fabulae; quo genera scripta est prima Bucolicon et ea cuius initium est 'quo te, Moeri, pedes?'</p>	<p>Activum vel imitativum, id est in quo cum personae agunt solae, sine ulla poëtae interlocutione, ut sunt Tragodiae et Comodiae. Eius genera sunt Tragicae, comicae, satyricae et mymicae.</p>	<p>Quid est Drammaticum?</p> <p>Est genus Carminis, in quo Poëta tacente persona introducta negotium omne absolvunt. Huc pertinent Tragodiae et Comoediae Euripidis, Sophoclis, Aristophanis, Plauti, Terentii.</p>
<p>Poematos dramatici vel activi genera sunt quattuor, apud Graecos tragica comica satyrica mimica, apud Romanos praetextata tabernaria Atellana planipes.</p>		
<p>Exegeticon est vel enarrativum in quo poeta ipse loquitur sine ullius personae interlocutione, ut se habent tres Georgici et prima pars quarti, item Lucreti carmina et cetera his similia.</p>	<p>Enarrativum vel enunciativum, in quo poëta ipse loquitur sine personae ullius interlocutione.</p>	<p>Quid est Exegeticum?</p> <p>Est genus Carminis, in quo Poëta sine personis interlocutionibus negotium absolvit. Talia sunt poemata Hesiodi, Theognidis, Lucretii, Ovidii et Vergilii in Georgicis.</p>
<p>Exegetici vel enarrativi species sunt tres, angeltice, historice, didascalice.</p>	<p>Cuius species sunt tres.</p>	<p>Quot sunt Species exegetici Carminis?</p> <p style="text-align: center;">Angelticae</p> <p>Tres Historicae Didascalicae</p>

Diomedes	Johann Honter	Károlyi Péter
Angeltice est qua narrationes sententiae scribuntur, ut est Theognidis liber, item chriae.	Angelicae, qua sententiae scribuntur.	Quae sunt Angelticae? Quibus sententiae morales conscribuntur, ut sunt poemata Pythagorae, Phocylidis, Catonis.
Historice est qua narrationes et genealogiae componuntur, ut est Hesiodu gynaikon katalogos et similia.	Historiae qua narrationes et genealogiae componuntur.	Quae sunt Historicae? Quibus narrationes, genealogia, aliarumque rerum descriptiones absolvuntur, ut est Hesiodi Theogonia.
Didascalice est qua comprehenditur philosophia Empedoclis et Lucreti, item astrologia, ut phaenomena Aratu et Ciceronis, et Georgica Vergilii et his similia.	Didascalicae, qua comprehenditur Philosophia, Astrologia et his similia.	Quae sunt Didascalicae? In quibus Philosophica tractantur, aliarumve artium praecepta, ut sunt Arati Phaenomena, Hesiodi Opera et dies, Virgilii Georgica.
Koinon est vel commune in quo poeta ipse loquitur et personae loquentes introducuntur, ut est scripta Ilias et Odyssia tota Homeri et Aeneis Vergilii et cetera his similia.	Commune vel mixtum est, in quo poeta ipse loquitur et personae loquentes introducuntur.	Quid est Mixton? Est genus Carminis, in quo partim Poëta author operis, partim personae introductae loquuntur. Talia sunt poemata Homeri, Virgilii, Ovidii in Metamorphosi.
Koinou vel communis poematos species prima est heroica, ut est Iliados et Aenidos; secunda est lyrica, ut est Archilochi et Horatii.	Cuius species sunt Heroica et Lyrica.	